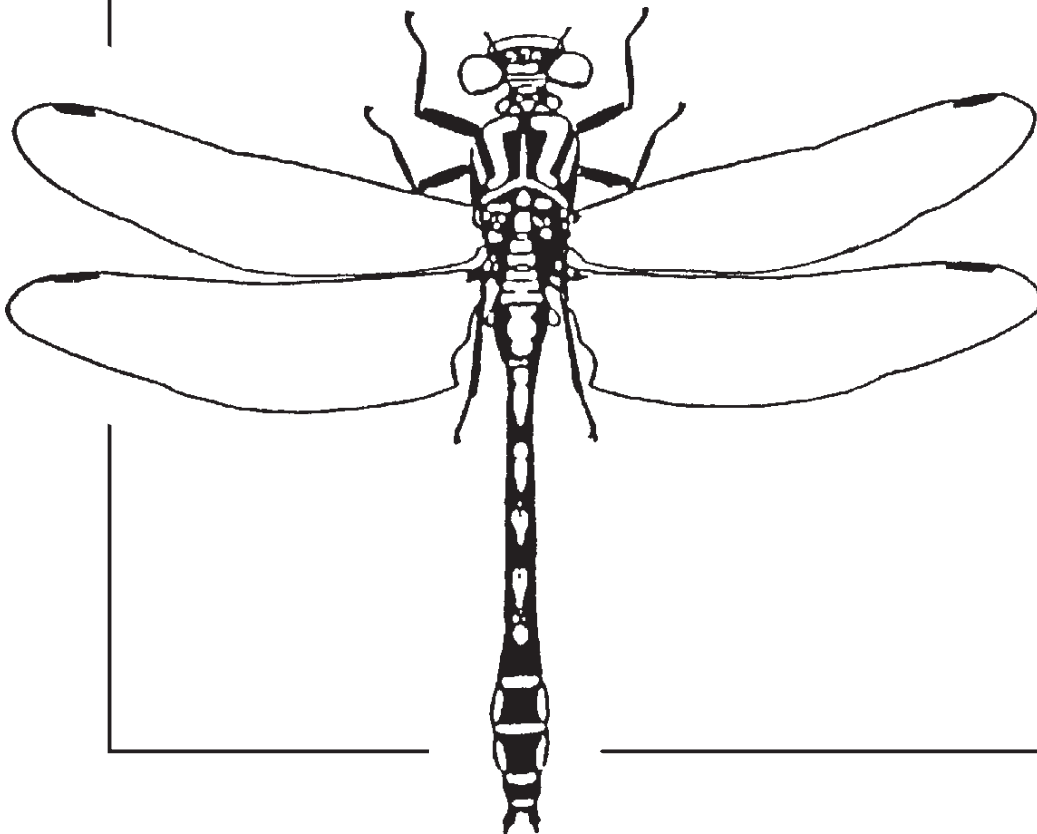

Gomphus

Mededelingsblad van de Belgische Libellenonderzoekers
Bulletin de liaison des Odonatologues belges

jaargang 20 (1) : eind 2004 - volume 20 (1) : fin 2004

uitgegeven door: Libellenwerkgroep Gomphus
édité par: le Groupe de Travail Libellules Gomphus

De libellenfauna van het gebied Houterenbergh-Pinnekeswijer (Tessengerlo, West-Limburg)

Jorg Lambrechts
Zuurbemde 9
3380 Glabbeek

natuur@aeolus-milieu.be of Jorglambrechts@hotmail.com

Summary

In 2000 and 2001 the nature reserve Houterenbergh - Pinnekeswijer (Tessengerlo, Limburg) was inventoried for dragonflies, as part of a study to elaborate a management plan. The collected data are treated in this article, as well as a number of later collected records by warden Bart Govaere. In total 24 dragonfly species were found, from which the following six are the most interesting from a faunistic point of view: *Coenagrion lunulatum*, *Leucorrhinia rubicunda*, *Lestes virens*, *Sympecma fusca*, *Cordulia aenea* and *Ischnura pumilio*. Especially the oligotrophe "ven" 'De Pinnekeswijer' is of great interest for dragonflies, housing populations of the first 5 mentioned species.

Samenvatting

In 2000 en 2001 werd er in het natuurreservaat Houterenbergh - Pinnekeswijer (Tessengerlo, Limburg) gericht onderzoek naar libellen uitgevoerd, in het kader van de opmaak van het beheerplan. Deze gegevens worden hier besproken en aangevuld met latere waarnemingen van natuurwachter Bart Govaere. In totaal werden 24 libellensoorten waargenomen, waarvan de volgende 6 de faunistisch meest interessante soorten zijn: Maanwaterjuffer (*Coenagrion lunulatum*), Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*), Tengere pantserjuffer (*Lestes virens*), Bruine winterjuffer (*Sympecma fusca*), Smaragdlibel (*Cordulia aenea*) en Tengere grasjuffer (*Ischnura pumilio*). Vooral het voedselarme ven 'De Pinnekeswijer' heeft een grote waarde voor libellen, met populaties van de 5 eerstgenoemde soorten.

Resumé

En 2000 et 2001 la réserve naturelle Houterenbergh - Pinnekeswijer (Tessengerlo-Limbourg) a fait l'objet d'un inventaire des libellules, dans le cadre de l'élaboration d'un plan de gestion. Les données récoltées dans ce cadre, sont présentées et discutées dans cet article, qui prend en compte aussi les observations ultérieures effectuées par le garde-nature Bart Govaere. Au total, 24 espèces d'odonates ont été répertoriées dans la réserve, parmi lesquelles les plus intéressantes du point de vue

faunistique sont les six suivantes: *Coenagrion lunulatum*, *Leucorrhinia rubicunda*, *Lestes virens*, *Sympecma fusca*, *Cordulia aenea* *Ischnura pumilio*. C'est surtout le "ven" "oligotrophe" "De Pinnekeswijer" qui se révèle de grande valeur pour les libellules avec la présence de populations reproductrices des cinq premières espèces citées.

Inleiding

Afdeling Natuur Limburg (AMINAL, Vlaamse Gemeenschap) liet in 2000 beheerplannen opmaken voor twee van haar reservaten, nl. de Oudsberg te Meeuwen en de Houterenberg-Pinnekeswijer te Tessenderlo. Ecologisch adviesbureau AEOLUS voerde deze opdrachten uit. Aan het opmaken van de uiteindelijke streefbeelden ging een uitgebreide inventarisatie vooraf. Vegetatie, avifauna, evenals 6 groepen ongewervelden (spinnen, loopkevers, mieren, vlinders, libellen en sprinkhanen) kwamen hierbij aan bod. In dit artikel bespreken we de resultaten van het onderzoek naar libellen. Het volledige rapport (Gorssen & Lambrechts, 2001) kan men inkijken bij de afdeling Natuur in Hasselt. De resultaten van het spinnenonderzoek werden gepubliceerd door Lambrechts & Janssen (2001).

Gebiedsbeschrijving

Het Vlaams natuurreservaat 'Houterenberg-Pinnekeswijer' (UTM: FS 45A) maakt deel uit van het natuurgebied 'Gerhagen'. Het situeert zich volledig op het grondgebied van de gemeente Tessenderlo, in het uiterste westen van de provincie Limburg. Het Vlaams natuurreservaat valt uiteen in twee verschillende deelgebieden. De reservaatperimeter van het noordelijke deelgebied, Pinnekeswijer heeft een totale oppervlakte van ca. 22 ha. Het zuidelijke deelgebied Houterenberg is aanzienlijk groter, met een totale perimeteroppervlakte van zo'n 210 ha.

Het reservaat maakt deel uit van het Hageland, een geografische streek op de grens van de provincies Vlaams-Brabant en Limburg, grosso modo tussen Leuven en Diest. Het Hageland wordt getypeerd door een opeenvolging van langgerekte zuidwest-noordoost georiënteerde heuvelruggen, gescheiden door vrij vlakke depressies. Zowel het deelgebied Pinnekeswijer als het deelgebied Houterenberg zijn gedeeltelijk aange-

duid als Speciale Beschermingszone nr 14 'Demervallei ten oosten van Aarschot', voorgesteld in uitvoering van Habitatrictlijn 92/43/EEG.

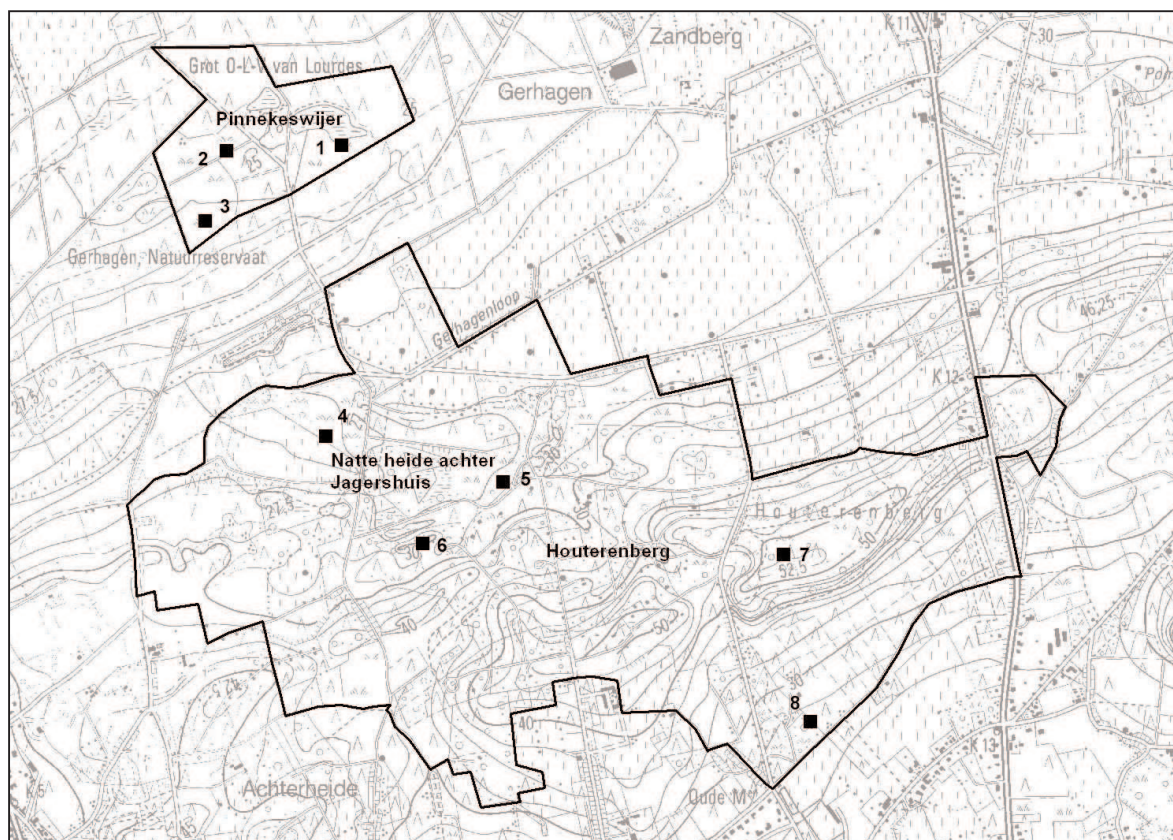
Plantengeografisch behoort de Houterenberg-Pinnekenswijer tot het Kempens district, en wordt gekarakteriseerd door planten die gebonden zijn aan eerder voedselarme bodems, bv. Struikhei (*Calluna vulgaris*), Sporkehout (*Frangula alnus*), Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) en Tormentil (*Potentilla erecta*). Binnen de reservaatperimeter is een breed scala aan vochtgradiënten en bodemseries aanwezig. Toch vertaalt zich deze brede variatie in standplaatsen momenteel onvoldoende naar floristische rijkdom. Het achterwege blijven van verschrallingsbeheer, intensivering van het bodemgebruik door de landbouw met bijhorende eutrofiëring van de randgebieden, drainage van de nattere zones via greppels en vooral verbossing en beplanting van heide hebben geleid tot een belangrijke vermindering van de floristische waarde. Een soort als Klokjesgentiaan (*Gentiana pneumonanthe*) bijvoorbeeld, die tot voor kort voorkwam op de noordhelling van de Houterenberg, kon anno 2000 niet meer worden vastgesteld. Desalniettemin komen in het reservaat nog een aantal bijzondere plantensoorten voor. Zo herbergt de berm van N174 Diest-Geel binnen de reservaatperimeter nog soorten als Zaagblad (*Serratula tinctoria*) en Blauwe knoop (*Succisa pratensis*). In de beter ontwikkelde eiken-berkenbossen komen Fraai hertshooi (*Hypericum pulchrum*), Dalkruid (*Maianthemum bifolium*) en Lelietje-van-dalen (*Convallaria majalis*) voor. Ook schraalland- en heidesoorten als Tormentil (*Potentilla erecta*), Mannetjesereprijs (*Veronica officinalis*), Kruipbrem (*Genista pilosa*) en Stekelbrem (*Genista anglica*) komen nog verspreid over het reservaat voor.

Binnen het gebied vinden we meerdere waterpartijen. Het best ontwikkelde ven is de Pinnekenswijer met een oppervlakte van ca. 1,3 ha. Op een kleine plagplaats op de oever zijn Ronde zonnedaauw (*Drosera rotundifolia*) en Kleine zonnedaauw (*Drosera intermedia*) aanwezig. Vroeger stond er zoveel Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) dat dit ven volledig wit van het pluis zag als deze bijzondere plant in bloei stond. In het deelgebied Houterenberg is de plas ten oosten van het Jagershuis het belangrijkste natte element (ca. 1,4 ha groot). In oostelijke richting gaat het 'ven' geleidelijk over in natte heide met verspreid nog heel wat Veenpluis. Maar slechts een beperkt aantal planten komen nog tot bloei. Een aparte plaats neemt de kleine, ondiepe depressie in, die ten westen

van het Jagershuis ligt. In het neerslagrijke jaar 2000 was deze depressie, die dagelijks doorkruist wordt door ruiters (wat vegetatiesuccessie vertraagt), permanent waterhoudend. Naast Pitrus (*Juncus effusus*) zijn hier ook Waterpostelein (*Peplis portula*) en Grondster (*Illecebrum verticillatum*) vastgesteld.

Methodiek

Libellen zijn geïnventariseerd door het regelmatig lopen van een vaste route, aangevuld met losse waarnemingen of door gericht zoeken langs waterpartijen (op dezelfde data én in het voorjaar van 2001). Acht vaste routes (trajecten) van elk 50 m lengte (uitgezonderd 1 van 100 m en 1 van 35 m) werden 8 keer gelopen in de periode juni - september 2000 (ongeveer om de 2 weken, enkel bij goed weer).

Figuur 1: situering van het gebied Houterenberg - Pinnekeswijer en de routes (1 tot 8) die gelopen zijn voor libellen
 Figure 1: localisation of the area Houterenberg - Pinnekeswijer and the monitoring routes (1 to 8) for dragonflies.

De dagvlinders, libellen en sprinkhanen langsheen de route, binnen een denkbeeldige kooi van 3 m breed en hoog (methode Vlinderstichting, Nederland), zijn geteld. Deze trajecten zijn ruimtelijk van elkaar gescheiden (zie Figuur 1). Hiervan lagen er slechts 2 langs open water, dus langs mogelijk geschikt voortplantingsbiotoop voor libellen, meer bepaald langs de oever van de Pinnekeswijer en langs een sloot doorheen de natte heide achter het Jagershuis. De meeste andere 'vaste routes' lagen op de overgang van bos naar heiderelicten. Heel frequent werden jagende libellen waargenomen buiten deze vaste routes.

De gebruikte vaste routes zijn dus maar 1 jaar opgevolgd, maar zouden in de toekomst gebruikt kunnen worden om een monitoringtraject in het gebied uit te zetten.

We bespreken de routes hier kort. Ze zijn genummerd van MR1 tot MR8.

- **MR1 (deelgebied Pinnekeswijer):** lengte van 35 m, op de zuidoever van de Pinnekeswijer. De vegetatie bestaat uit Struikheide (dominant), Dopheide en Pijpenstrootje met enkele jonge boompjes. Oostelijk begrensd door een naaldbos van Corsicaanse den;

- **MR2 (deelgebied Pinnekeswijer):** lengte van 100 m; een afwisselende zonnige heidevegetatie met veel open zandige plekken, overgaand in jonge Struikheide en de laatste 10 m worden gedomineerd door Pijpenstrootje. Lage begroeiing door de activiteiten van de aanwezige konijnen;

- **MR3 (deelgebied Pinnekeswijer):** lengte van 50 m doorheen een open stuk natte heide met veel Dopheide en Blauwe bosbes omgeven door Sporkehoutstruweel. De route ligt sterk beschut;

- **MR4 (deelgebied Houterenberg):** lengte van 50m; een recent vrijgestelde heide op een zuidgeoriënteerde duinrug met veel open plekken afgewisseld met plekken Bochtige smele. Een deel bestaat uit een eerder dichte vegetatie van Struikheide;

- **MR5 (deelgebied Houterenberg):** lengte van 50 m, door de natte heide achter het Jagershuis met Dopheide en vooral Pijpenstrootje. Zeer bultig terrein met vele diepe grachtjes. De route loopt langs een plagplaats met stagnerend water;

- **MR6 (deelgebied Houterenberg):** lengte van 50 m; een door bos ingesloten duinrug (aan 2 zijden begrensd door een natte slenk) ten zuiden van het Jagershuis. De duinrug bestaat uit een open zandig stuk en

Tabel 1: Waargenomen libellen soorten in het gebied Pinnekenwijken-Houterenberg. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen soorten waargenomen (1) op de vaste routes langs het water, (2) vaste route weg van het water en (3) soorten die niet werden waargenomen op een vaste route. Voor soorten waargenomen op een route wordt het dagmaximum van aantal dieren weergegeven, met vermelding van nulwaarnemingen.

Table 1: Observed Odonata species in the nature reserve Pinnekenwijken-Houterenberg. A division is made between species observed (1) along the monitoring trajects along the water, (= route bij water) (2) along the monitoring trajects away from the water (=route weg van water) and (3) species observed not along a monitoring traject (= niet op route). The maximum observed species per day along the trajects is mentioned (plus zero observations).

Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam	Route bij water	Route weg van water	Niet op route
Tengere pantserjuffer	<i>Lestes virens</i>	0	0	x
Gewone pantserjuffer	<i>Lestes sponsa</i>	15	2	0
Houtpantserjuffer	<i>Lestes viridis</i>	1	0	0
Bruine winterjuffer	<i>Sympecma fusca</i>	0	0	x
Breedscheenjuffer	<i>Platycnemis pennipes</i>	0	0	x
Vuurjuffer	<i>Pyrrhosoma nymphula</i>	2	1	0
Azuurwaterjuffer	<i>Coenagrion puella</i>	8	0	0
Maanwaterjuffer	<i>Coenagrion lunulatum</i>	0	0	x
Watersnuffel	<i>Enallagma cyathigerum</i>	30	1	0
Lantaarntje	<i>Ischnura elegans</i>	1	0	0
Tengere grasjuffer	<i>Ischnura pumilio</i>	0	0	x
Blauwe glazenmaker	<i>Aeshna cyanea</i>	0	0	x
Paardenbijter	<i>Aeshna mixta</i>	1	0	0
Grote keizerlibel	<i>Anax imperator</i>	2	1	0
Plasrombout	<i>Gomphus pulchellus</i>	0	1	0
Smaragdlibel	<i>Cordulia aenea</i>	1	0	0
Platbuik	<i>Libellula depressa</i>	0	2	0
Viervlek	<i>Libellula quadrimaculata</i>	5	3	0
Gewone oeverlibel	<i>Orthetrum cancellatum</i>	1	1	0
Bloedrode heidelibel	<i>Sympetrum sanguineum</i>	1	1	0
Bruinrode heidelibel	<i>Sympetrum striolatum</i>	1	2	0
Steenrode heidelibel	<i>Sympetrum vulgatum</i>	0	1	0
Zwarte heidelibel	<i>Sympetrum danae</i>	6	2	0
Noordse witsnuitlibel	<i>Leucorrhinia rubicunda</i>	0	0	x

een lichenenrijke struikheidevegetatie;

- **MR7 (deelgebied Houterenberg)**: lengte van 50 m; een vrij kleine open plek met oude (dichte) Struikheidevegetatie op de top van de Houterenberg, is aan het verbossen met Grove den, Berk en Zomereik en wordt omringd door bossen. Bij het lopen van de route werd een bestaand smal pad doorheen de heide gevolgd;

- **MR8 (deelgebied Houterenberg)**: lengte van 50 m; in heiderelict aan de voet van de Houterenberg, met enkele oude Sporken.

Resultaten

In totaal werden 24 libellensoorten waargenomen (zie tabel 1). Hiervan werden 17 soorten langs de ‘vaste route’ gezien. De maximale aantallen die geteld zijn langs de vaste routes worden weergegeven, waarbij een onderscheid gemaakt wordt tussen deze gelegen langs open water en weg van het water.

Volgens de ‘synthesenota Houterenberg-Pinnekenwijer (Aminal, 1997) waren er sinds 1988 veertien libellensoorten bekend uit het gebied. EÈn hiervan, de Breedscheenjuffer (*Platycnemis pennipes*), werd door ons niet meer gevonden. De Breedsscheenjuffer is bijzonder abundant in het alluviaal deel van het op 2 km afstand gelegen reservaat de ‘Vallei van de Drie Beken’ (Butaye et al., 2003). Nadat het onderzoek voor het beheerplan was afgelopen, werd er door B. Govaere nog de Tengere pantserjuffer (*Lestes virens*) waargenomen in het gebied.

De status van de waargenomen soorten volgens de meest recente Rode lijst (De Knijf et al., in voorber.) is:

- Maanwaterjuffer (*Coenagrion lunulatum*): Bedreigd
- Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*): Kwetsbaar
- Tengere pantserjuffer (*Lestes virens*): Zeldzaam

De overige soorten behoren tot de categorie ‘Momenteel niet bedreigd’. In het gebied komen dus 2 Rode-lijstsoorten voor, nl. *Coenagrion lunulatum* en *Leucorrhinia rubicunda*.

Discussie

In onderstaande tekst bespreken we eerst enkele soorten. Literatuurgegevens komen uit De Knijf & Anselin (1996) en Nederlandse

Vereniging voor Libellenstudie (2002). Nadien gaan we dieper in op het belang van de Pinnekeswijer.

De **Smaragdlibel** (*Cordulia aenea*) is volgens De Knijf & Anselin (1996 een typische soort voor stilstaand water met venige bodem (laagveenplassen, heideplassen, vijvers) waar drijvende en ondergedoken waterplanten aanwezig zijn. Het wijfje legt de eipakketten graag af in Veenmossen (in het water, maar nabij de oever).

Begin juni 2000 is er een mannetje waargenomen dat langs de oever van de Pinnekeswijer patrouilleerde. Op 21 mei 2001 vlogen er minstens 3 territoriale mannetjes rond boven het ven. De soort is in 2002 en 2003 opnieuw vastgesteld (med. B. Govaere). Momenteel zijn er slechts in beperkte mate veenmosvegetaties aanwezig in de Pinnekeswijer.

De eerste twee veldwerkdagen (8 en 9 juni 2000) zijn er 3 **witsnuitlibellen** (*Leucorrhinia* species) gezien die zich helaas telkens maar kort lieten bekijken en die zich niet lieten vangen. Op 8 juni zijn een mannetje en een wijfje op 2 verschillende plaatsen langs de Pinnekeswijer gezien, op 9 juni vloog er een mannetje boven de natte heide achter het Jagershuis (nabij de plagplaats). Het is zeer merkwaardig dat er op latere data geen witsnuitlibellen meer zijn gezien, ondanks frequente bezoeken. De 'meest gewone' soort, de Venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*) (Rode Lijst: Zeldzaam), vliegt namelijk van begin mei tot eind augustus (en vooral in juni). De veel zeldzamere Noordse witsnuitlibel (*L. rubicunda*) (Rode Lijst: Kwetsbaar) is een vroeger vliegende soort (begin mei-begin juli), die door de zeer goede meimaand van 2000 waarschijnlijk al over haar hoogtepunt heen was toen de studie begon. De Noordse witsnuitlibel was recent (mei/juni 1994) in het gebied vastgesteld (synthesenota) en dat deed ons al vermoeden dat deze waarnemingen in 2000 de Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*) betroffen.

Op 21 mei 2001 is de Pinnekeswijer ter controle van deze soort opnieuw bezocht. Minstens 6 verschillende mannetjes **Noordse witsnuitlibel** (*Leucorrhinia rubicunda*) zijn gezien. De dieren zaten allemaal aan de noordzijde van het ven, op zonnige plekje op de oever tussen de stammen van de Grove dennen, van waaruit ze hun territorium verdedigden. In tegenstelling tot Viervlek (*Libellula quadrimaculata*) en Smaragdlibel (*Cordulia aenea*), die op dat moment opvallend rondvlogen (zeer territoriaal), kunnen er nog heel wat Noordse witsnuiten (*L. rubi-*

cunda) over het hoofd gezien zijn. De Noordse witsnuitlibel is een soort die oligotrofe vennen en hoogveen verkiest, maar ook in mesotrofe vennen en laagveenmoerassen kan voorkomen. De waterpartijen worden omgeven door open, structuurrijk bos waar de jonge dieren kunnen uitkleuren na het uitsluipen. De eitjes worden afgelegd in drijvende of net ondergedoken bulten veenmos (De Knijf & Anselin, 1996). Het is dus erg belangrijk dat het ven niet uitdroogt (fataal voor larven) en dat het veenmos zich kan uitbreiden. Volgens Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (2002) komt de soort vaak samen met de Venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*) voor, maar verkiest ze wateren met dichte vegetatie van waterplanten en is ze minder gevoelig voor de chemische waterkwaliteit. De Noordse witsnuitlibel is na ons onderzoek nog waargenomen aan de Pinnekeswijer, op 23 juni 2003 (1 ex.) en 25 mei 2004 (één vrouwtje), waarbij het slechts om lage aantallen ging (med. B. Govaere). Vermeldenswaard is een waarneming van een zwervende Noordse witsnuitlibel op 4 juni 2002 in Bierbeek (Oost-Brabant), na een periode met noordoostenwind. Dit is mogelijk een zwerver van deze populatie (Lambrechts & Guelinckx, 2003).

Van de **Plasrombout** (*Gomphus pulchellus*) is een pas uitgeslopen dier gezien langs de vaste route in de droge heide voor het Jagershuis. We beschouwen het als een zwerver gezien de habitatvoorkeur, die we hier kort schetsen. De Plasrombout is van alle rombouts het minst afhankelijk van stromend water. Het natuurlijke biotoop is vermoedelijk nevengeulen en langzaam stromende delen van beken en rivieren. In Nederland wordt de soort vooral gevonden bij grote plassen met weinig vegetatie (op leem, zand, klei of grind), zoals bij zand- en grindafgravingen.

De **Viervlek** (*Libellula quadrimaculata*) was begin juni zeer talrijk aan de Pinnekeswijer en in het moeras en de natte heide achter het Jagershuis. Er is toen ook een exemplaar van de vorm '*praenubila*' gezien (grote zwarte vlekken op de nodus). Van hieruit zwermen de dieren uit over het gebied. Zo waren langs een zonnige bosrand aan de 'open vlakte' gedurende heel juni 1-3 Viervlekken present. Vanop een uitvalsbasis op dode takken joegen ze andere libellen weg. Vanaf juli waren de weersomstandigheden slechter en werden er minder dieren gezien aan het ven. Op 1 augustus werd nog een pas uitgeslopen dier opgemerkt aan de Pinnekeswijer. Bij elk terreinbezoek waren er Boomvalken aan het jagen aan de Pinnekeswijer. Vermoedelijk spelen de Viervlekken (*L.*

quadrinaculata) een belangrijke rol in het prooi-aanbod van dit prachtige roofvogeltje.

De **Maanwaterjuffer** (*Coenagrion lunulatum*) werd pas in 2001 voor het eerst vastgesteld. Op 21 mei werden er 2 mannetjes gevangen aan de zuidrand van de Pinnekenwijken. Deze Rode-lijstsoort (categorie Bedreigd) heeft altijd al een lokaal voorkomen gehad in Vlaanderen. In de periode 1990-1996 is ze slechts op 7 plaatsen vastgesteld! Bij ons is de soort gebonden aan oligotrofe tot mesotrofe vennen, heideplassen en hoogveen. De vindplaatsen worden gekenmerkt door grote temperatuurschommelingen. Omdat ze ondiep zijn, kunnen ze snel opwarmen. Er is een goed ontwikkelde watervegetatie aanwezig, maar ook open water. Het creëren van vlakke oevers met een niet te dichte oevervegetatie kan hier als beschermingsmaatregel worden aangegeven. Deze soort was niet bekend van het gebied. De soort werd opnieuw waargenomen in 2003, telkens 1 ex. op 16 mei en 26 mei (med. B. Govaere).

Van de **Tengere grasjuffer** (*Ischnura pumilio*) werd op 14 augustus 2000 één mannetje waargenomen aan de rand van een ondiepe plas met stagnerend regenwater in een oud, klein zandgroevetje voor het Jagershuis. Dit is mogelijk een zwerver van de grote populatie die in 2001 in de Vallei van de Drie Beken werd ontdekt, in vogelvlucht op 2,5 km van elkaar (Butaye et al., 2003). In de Rode lijst van 1996 (De Knijf & Anselin) behoort de soort nog tot de Rode-lijstcategorie 'Bedreigd' en was in Vlaanderen maar van 11 plaatsen bekend uit de periode 1990-1995. Gericht onderzoek wees uit dat de soort veel meer voorkomt dan tot voorheen gedacht. In 2002 werd ze bijvoorbeeld op 10 locaties in de eerder libellenarme regio Zuidoost-Brabant gevonden (Lambrechts & Guelinckx, 2003).

De **Bruine winterjuffer** (*Sympecma fusca*) werd eveneens pas in 2001 voor het eerst opgemerkt. Op 17 mei zijn minstens 2 exemplaren vastgesteld in de heidevegetatie ten zuiden van de Pinnekenwijken. De Bruine winterjuffer is nadien talrijker waargenomen aan de Pinnekeswijken door de natuurwachter Bart Govaere (schrift.med.):

04-10-2001:	1 ex.
24-03-2003:	2 ex.
14-04-2003:	diverse ex.

30-09-2003:	1 ex.
14-04-2004:	tientallen ex.
26-04-2004:	diverse ex.
10-05-2004:	4 ex.
17-08-2004:	1 ex.

Het studiegebied is dan ook heel geschikt voor deze soort, vermits de in literatuur als belangrijk vermelde elementen aanwezig zijn:

- De eitjes worden graag afgezet in vennen, waarbij de aanwezigheid van een rietzone met biezen en russen en drijvende afgestorven stengels belangrijk is, evenals zones met ondiep water dat snel opwarmt. De Pinnekeswijer voldoet hier uitstekend aan.

- De overwintering gebeurt in bossen (vaak in dennenbos). De meeste dieren worden vanaf april actief en zoeken dan snel opwarmende plaatsen op, bijvoorbeeld zuidhellingen met heide en met vele open plekken. De Houterenberg voldoet hier uitstekend aan. Vermeldenswaard is dat de soort in 2004 talrijk was in het nabijgelegen gebied Averbodebos (med. B. Van Elegem).

In 2003 werd door B. Govaere nog een nieuwe soort voor het gebied aan de lijst toegevoegd, nl. de **Tengere pantserjuffer** (*Lestes virens*). De soort werd driemaal waargenomen aan de Pinnekeswijer, telkens 1 ex. op 23 juni 2003 en op 3 en 17 augustus 2004. Het is bekend dat ze over flinke afstanden kan zwerven, maar de herhaalde waarnemingen wijzen misschien op de aanwezigheid van een kleine populatie in het gebied.

Voor het grote ven 'de Pinnekeswijer' is met 17 soorten van groot belang voor libellen in de streek. Van groot belang is de aanwezigheid van populaties van de Noordse witsnuitlibel (*Leucorrhinia rubicunda*) en Maanwaterjuffer (*Coenagrion lunulatum*), maar ook Tengere pantserjuffer (*Lestes virens*), Bruine winterjuffer (*Sympecma fusca*) en Smaragdlibel (*Cordulia aenea*) zijn vrij zeldzaam in Vlaanderen. De hoge aantallen Watersnuffel (*Enallagma cyathigerum*) en Viervlek (*Libellula quadrimaculata*) zijn eveneens belangrijk, laatstgenoemde bijvoorbeeld als prooi voor de Boomvalk.

De Pinnekeswijer ligt op zekere afstand van de zeer goede libellengebieden (18 km in 'libellenvlucht' tot het Vijvergebied Midden-Limburg, en op nog grotere afstand tot Noord-Limburg en Antwerpse

Noorderkempen), wat snelle kolonisatie van de Pinnekeswiger kan bemoeilijken. Toekomstige beheerwerken van het ven om de oorspronkelijke, meer waardevolle vegetatie te herstellen (vb. drooglaten om Pitrus af te graven), zullen met de nodige voorzichtigheid moeten gebeuren. De Pinnekeswiger kan een belangrijke functie hebben als brongebied als in de omgeving bepaalde gebieden weer geschikt gemaakt worden voor libellen (bv. venherstel in het gebied 'Averbodebossen', natuurinrichtingswerken in het Vlaams natuureservaat 'Vallei van de 3 Beken',...).

Omgekeerd werden er in de streek in 2003 nog 2 interessante libellensoorten, nl. de Koraaljuffer (*Ceriagrion tenellum*) en de Venwitsnuitlibel (*Leucorrhinia dubia*) ontdekt aan een voedselarm ven in Okselaar (Averbode) (waarnemers G. De Knijf, R. Guelinckx, J. Lambrechts en P. Oosterlynck). Dit ven situeert zich net in Vlaams-Brabant en het was voor beide soorten de eerste waarneming voor deze provincie (De Knijf, 2002). Mogelijk kunnen beide soorten in de nabije toekomst ook aan de Pinnekeswiger verwacht worden. De Koraaljuffer bleek in 2004 zelfs vrij algemeen te zijn in de 'Averbodebossen' (med. B. Van Elegem).

Naast de Pinnekeswiger is ook het 'ven achter het Jagershuis' interessant als voortplantingsgebied voor libellen, maar erg moeilijk toegankelijk voor onderzoek.

Tenslotte bleek ook het belang van geschikte jachtgebieden voor libellen. Een zonnige (zuidwest georiënteerde), beschut gelegen (bosrand) plek aan de rand van de 'open vlakte' leverde 7 -weliswaar algemene-soorten op. Een recent opengekapte, zuidgeoriënteerde duinrug was eveneens geliefd (5 soorten).

Het lopen van vaste routes is zoals bekend een goede methode om doorheen de jaren de libellenfauna van een gebied op te volgen. Op basis van dit onderzoek bleek het niet de beste methode om tot een totale faunalijs van het gebied te komen. Daarvoor dient men gericht te zoeken op alle interessante plekje in het gebied. Een groot geschikt ven, zoals de Pinnekeswiger, dient ook grondiger onderzocht te worden dan enkel een klein deel van de oever.

Het lopen van routes die niet langs open water liggen lijkt ons nuttig als aanvulling op routes die langs waterpartijen liggen. In dit onderzoek

zijn 12 libellensoorten waargenomen op één van de zes zulke routes (route weg van het water), tegen 14 soorten langs de 2 routes langs het water. Drie soorten die enkel ‘weg van het water’ zijn waargenomen zijn Steenrode heidelibel (*Sympetrum vulgatum*), Platbuik (*Libellula depressa*) en Plasrombout (*Gomphus pulchellus*). Naast het ontdekken van deze extra soorten zijn deze routes ook interessant om te weten welke droge ecotopen van belang zijn voor libellen.

Dankwoord

Bart Govaere en Bernard Van Elegem dank ik voor het mogen gebruiken van hun waarnemingen in dit overzicht. Geert De Knijf wordt van harte bedankt voor het nalezen van eerdere versies van deze tekst.

Literatuur

- AMINAL (1997). Synthesenota Vlaams natuureservaat Houterenberg - Pinnekeswijer.
- BUTAYE, J.; LAMBRECHTS, J.; GABRIELS, J. & HERMY, M. (2003). Studie van het abiotisch en biotisch milieu van de ‘Vallei van de Drie Beken’. KU Leuven & AEOLUS i.o.v. AMINAL, afdeling Natuur Vlaams-Brabant.
- DE KNIJF, G. (2002). Libellen in Vlaams-brabant. *Brakona Jaarboek 2000*: 52-57.
- DE KNIJF, G. & ANSELIN, A. (1996). Een gedocumenteerde Rode Lijst van de libellen van Vlaanderen. *Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud*, 4, 1-90.
- DE KNIJF et al. (In voorbereiding). Libellen van België: verspreiding en behoud.
- GORSSSEN, J. & LAMBRECHTS, J. (2001). Beheersplan voor het Vlaams natuureservaat ‘Houterenberg-Pinnekeswijer’. AEOLUS in opdracht van AMINAL afdeling Natuur (Limburg).
- LAMBRECHTS, J. & JANSSEN, M. (2001). De arachnofauna van het Vlaams natuureservaat ‘Houterenberg-Pinnekeswijer’. *Nieuwsbrief Belgische Arachnologische Vereniging*, 16 (3): 87-100.
- LAMBRECHTS, J. & GUELINCKX, R. (2003). Een overzicht van bijzondere waarnemingen in Zuidoost-Brabant in 2002. *Natuurpunt Oost-Brabant vzw. Jaarboek natuurstudie 4*: 32-41.
- NEDERLANDSE VERENIGING VOOR LIBELLENSTUDIE (2002). De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Naturalis, KNNV & EIS, Leiden.